

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มานุษยวิทยา อุษาคเนย์

The Anthropology of
Southeast Asia

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม

ดร.พิเชฐ สายพันธุ์

หนังสือที่ได้รับทุนสนับสนุนการเขียนตำราจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2560
และทุนสนับสนุนการเผยแพร่จาก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ. 2565

สารบัญ

สารบัญตาราง	(7)
คำนำ (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2)	(8)
คำนำ (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1)	(9)

ภาคนำ

มานุษยวิทยากับเขตวัฒนธรรมอุษาคเนย์

1	บทนำ: มานุษยวิทยากับอุษาคเนย์	3
2	เขตวัฒนธรรมอุษาคเนย์: ปัญหาการนิยามภูมิภาคและแนวทางศึกษา	16

ภาคที่ 1

พัฒนาการวัฒนธรรมและสังคมอุษาคเนย์

3	โบราณคดีอุษาคเนย์: ผู้คนกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมและสังคม	39
4	บูรณาการวัฒนธรรมกับอารยธรรมทางไกล: มังกรเหิน การตามสาน อิสลามยาตรา	63
5	โต้ปักษ์ยุโรป-โลกาสมัย: อัสดงคตวิถิและอาณานิคม	94
6	สังคมใหม่หลังอาณานิคม: รัฐใหม่ ชาตินิยม ชาตินิยมเชิงชาติพันธุ์ และวิถีโลกาภิวัตน์	113
7	บทส่งท้ายภาคที่ 1 พัฒนาการวัฒนธรรมและสังคมอุษาคเนย์	135

ภาคที่ 2

ประเด็นศึกษา: ชชาติพันธุ์ เมือง เพศ รัฐ
มานุษยวิทยาข้ามพรมแดนและการเคลื่อนย้าย

8	หลากหลายชาติพันธุ์ในกรอบจำกัด	147
9	ชีวิตเมือง	172
10	พหุเพศสภาพและเพศวิถี	187
11	การเคลื่อนย้ายศึกษาและมานุษยวิทยาข้ามพรมแดน	210
12	บทส่งท้าย มานุษยวิทยาอุษาคเนย์	240
	บรรณานุกรม	249
	ดัชนี/Index	277
	ประวัติผู้เขียน	287

สารบัญตาราง

ตาราง 1	ตารางการจำแนกประชากรตามกลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศ สปป.ลาว (เปรียบเทียบปี ค.ศ. 1911 กับปี ค.ศ. 2000)	162
ตาราง 2	ตารางการจำแนกประชากรตามกลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศเวียดนาม (เปรียบเทียบปี ค.ศ. 1959, 1974, 1979)	165

คำนำ

(ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2)

หนังสือมานุษยวิทยาอุษาคเนย์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 ได้รับความสนใจจากผู้อ่านเป็นอย่างมากและจำหน่ายหมดภายในเวลาอันรวดเร็ว ผู้เขียนขอขอบคุณทางสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้มีดำริดำเนินการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 และเป็นผู้สนับสนุนการจัดพิมพ์เช่นเดิม โดยยังคงเนื้อหาสาระสำคัญตามฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 ปรับปรุงคำผิดและเพิ่มเติมการอ้างอิงบางส่วนให้เหมาะสมขึ้น

และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ได้รับทุนสนับสนุนและเผยแพร่จาก รศ.พรชัย ตระกูลวรานนท์ อดีตคณบดีคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และอดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้เผยแพร่สิ่งพิมพ์ทางวิชาการของคณาจารย์ในคณะฯ ออกสู่สาธารณะ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ที่สนใจในวงกว้าง ตามปณิธานของคณะฯ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในการสร้างมาตรฐานทางวิชาการและเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะต่อไป

พิเชฐ สายพันธ์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

(ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1)

อุษาคเนย์ หรือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia) เป็นภูมิภาคที่ประกอบด้วยความหลากหลายของกลุ่มสังคมและกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ที่สลับซับซ้อนมากที่สุดบริเวณหนึ่งของโลก การตั้งถิ่นฐานอันหลากหลายและกระจายตัวอยู่ทั่วไปในภูมิภาค ของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตามหลักฐานทางโบราณคดี การบูรณาการทางสังคมที่แตกต่างกันด้วยพัฒนาการภายในและการติดต่อแลกเปลี่ยนกับอารยธรรมทางไกลที่มาจากโลกตะวันออกและโลกตะวันตก การเปลี่ยนผ่านลักษณะสังคมจากสังคมแบบจารีตประเพณีมาสู่สังคมสมัยใหม่ด้วยอิทธิพลในช่วงสมัยอาณานิคมและหลังอาณานิคม ตลอดจนสภาวะโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นพื้นที่สำคัญทางการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา ตลอดจนศาสตร์สาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นักมานุษยวิทยาเองให้ความสนใจศึกษาภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก จนทำให้อาณาบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็น “สวรรค์ของการศึกษาทางมานุษยวิทยา”

ที่ผ่านมางานศึกษาทางมานุษยวิทยาหลายชิ้นได้กลายเป็นงานสำคัญในการทำความเข้าใจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น งานทางด้านโบราณคดีของ Solheim ศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงจนสร้างข้อเสนอใหม่ของแหล่งสำริดสำคัญของโลกนำไปสู่ข้อถกเถียงว่าด้วยพัฒนาการอารยธรรมจากภายใน งานศึกษาเชิงโครงสร้างทางการปกครองในสังคมจีนและไทใหญ่ในประเทศเมียนมาของ Edmund Leach ทำให้เห็นกลไกของวัฒนธรรมเชิงโครงสร้างมากกว่าระบบโครงสร้างหน้าที่ซึ่งเปิด

ไปสู่แนวคิดที่ว่าด้วยโครงสร้างนิยม (structuralism) งานศึกษาของ Clifford Geertz ศึกษาสังคมชาว บาหลิ อินโดนีเซีย ที่อธิบายผ่านทฤษฎีการตีความทางวัฒนธรรมในเชิงสัญลักษณ์ สร้างแนวคิดในการมองรัฐและอำนาจของผู้ปกครองในภูมิภาคนี้ผ่านการแสดงทางสังคมที่เรียกกันว่านาฏรัฐหรือรัฐนาฏกรรม (Theatre State) เป็นต้น อีกทั้งปัจจุบันก็มีงานศึกษาทั้งจากนักวิชาการต่างภูมิภาครวมถึงความสนใจของนักวิชาการท้องถิ่นที่มาจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ในการศึกษาค้นคว้าเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคของตนด้วยมุมมองจากนักวิชาการคนในมากขึ้น

งานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่มีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้มีจำนวนมากมาย แต่ยังไม่ได้มีการประมวลรวบรวมให้เป็นที่ยุ่จักกว้างขวางในประเทศไทย เนื่องจากเอกสารส่วนใหญ่เป็นภาษาต่างประเทศ ขาดการเรียบเรียงเป็นหนังสือหรือตำราในภาษาไทย ที่มีการประมวลเรื่องนี้ไว้บ้าง เช่น *The Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia* (Charles F. Keyes 1994) *The Modern Anthropology of South-East Asia: An Introduction* (King, Victor T. and Wilder, William D. 2003) *Southeast Asian Anthropologies: National Tradition and Transnational Practices* (Thompson, Eric C. and Vineeta Sinha 2019) และ *วารสารสังคมศาสตร์* (2007) เคยออกฉบับพิเศษมานุษยวิทยา อุซาคเนย์และชาร์ลคายส์ แต่ก็ยังขาดหนังสือภาคภาษาไทยที่มีเนื้อหาอย่างครอบคลุม ประกอบกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีทิศทางที่จะมุ่งสู่ความเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ร่วมกัน การทำความเข้าใจโดยอาศัยความรู้ทางมานุษยวิทยา จะได้ช่วยเพิ่มมุมมองให้เราเข้าใจลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในภูมิภาคได้อย่างลุ่มลึกขึ้น

ดังนั้น หนังสือ *มานุษยวิทยาอุษาคเนย์* (The Anthropology of Southeast Asia) เล่มนี้จึงเป็นหนังสือภาคภาษาไทย ที่พยายามบูรณาการความรู้ทางมานุษยวิทยากับการศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นที่ยอมรับ เข้าใจ อย่างกว้างขวางมากขึ้น ครอบคลุมพื้นที่ทั้งภาคพื้นทวีปและภาคพื้นสมุทร รวมถึงแสดงประเด็นทางการศึกษาที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นรัฐชาติพันธุ์ เพศ เมือง และแนวทางการศึกษาที่เกิดขึ้นใหม่ คือ การเคลื่อนย้ายศึกษา การศึกษาข้ามพรมแดน อันทำให้เกิดลักษณะ “มานุษยวิทยาข้ามพรมแดน” ขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทางด้านมานุษยวิทยา และสาขาที่เกี่ยวข้องทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในระดับปริญญาตรีและหลังปริญญาตรี ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทั่วถึง

ผู้เขียนขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้ทุนสนับสนุนการเขียนตำรา ประจำปีงบประมาณ 2560 คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ได้อนุมัติให้ผู้เขียนทำการลาไปเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการระหว่าง ปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำให้ผู้เขียนสามารถเริ่มต้นค้นคว้าและเรียบเรียงหนังสือวิชาการเล่มนี้ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนการจัดพิมพ์ ทำยที่สุดผู้เขียนขอขอบคุณผู้อ่านประเมิน (readers) สำหรับข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์เพื่อนำมาปรับปรุงให้หนังสือเล่มนี้สามารถเป็นที่เผยแพร่ในวงกว้างต่อไป

พิเชฐ สายพันธ์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1

บทนำ มานุษยวิทยากับสุขภาพแอฟ

การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโตมาจากรูปร่างความรู้แบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ด้วยวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ในการสังเกตธรรมชาติ ผู้คน สังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างจากชาวยุโรป ด้วยมุมมองแบบวิวัฒนาการ สังคมที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกับทฤษฎีวิวัฒนาการ มีอิทธิพลต่อศาสตร์ทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ตลอดจนภูมิศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ความรู้เหล่านี้ได้เริ่มปรากฏให้เห็นในการศึกษาภูมิภาคนี้มากขึ้น โดยเฉพาะจากงานเขียนของนักเดินทาง ข้าราชการอาณานิคม รวมถึงนักวิชาการที่ทำงานให้เจ้าอาณานิคม ข้อมูลจากงานศึกษา

ในช่วงเวลานั้นต่างก็ชี้ไปในทิศทางว่า ดินแดนของผู้คนในภูมิภาคนี้มีความเจริญน้อยกว่าสังคมและวัฒนธรรมของชาวยุโรป และมีข้อสังเกตว่าประกอบไปด้วยกลุ่มคนและวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย ทำให้ต่อมาได้มีข้อเสนอและข้อถกเถียงทางวิชาการที่สำคัญระหว่างแนวคิดทฤษฎีสองประการว่า พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคบริเวณนี้เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม (cultural localism) ภายในภูมิภาคเอง หรือเกิดขึ้นมาจากอิทธิพลการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (cultural diffusionism) ที่มาจากภายนอก ดังปรากฏคำอธิบายว่าด้วยกระบวนการการตาภิวัตน์ (Indianization) และจีนานิวัตน์ (Sinicization) จนทำให้ชื่อเรียกของภูมิภาคนี้เป็นที่นิยมและเป็นที่รับรู้ในช่วงแรกๆ ว่าอินโดจีน (Indochina) ดังตัวอย่างงานของ George Coedès ในเรื่อง *Les États Hindouisés d'Indochine et d'Indonésies* (1948) และ *The Indianized States of South-East Asia* (1968) ที่เสนอแนวคิดการกลายไปเป็นแบบฮินดู (Hinduization) เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการการตาภิวัตน์ กล่าวคือ ระบบความเชื่อและศาสนาแบบฮินดูมีอิทธิพลอย่างมากต่อลักษณะทางสังคมและการเมืองของรัฐโบราณต่างๆ ในภูมิภาค เป็นการใช้นำแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยนำมิติทางศาสนามาทำความเข้าใจลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในภูมิภาค ทำให้มีงานศึกษาอีกหลายชิ้นภายใต้แนวทางการอธิบายอิทธิพลของวัฒนธรรมใหญ่จากภายนอก ที่แพร่กระจายเข้ามามีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการของอิทธิพลการตาภิวัตน์ (Indianization) จีนานิวัตน์ (Sinicization) อิสลามานิวัตน์ (Islamization) อัสตงคตานิวัตน์ (Westernization) สเปนานิวัตน์ (Hispanization) รวมถึงอิทธิพลโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีผลต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวทางการอธิบายด้วยกรอบกระแสนิทธิพลจากภายนอกนี้ ยังคงเป็นกระแสคำอธิบายสำคัญที่มีผลต่อการทำความเข้าใจภูมิภาคนี้จนถึงปัจจุบัน

งานศึกษาทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสมัยอาณานิคม จึงแสดงแนวโน้มของคำอธิบายของอิทธิพลจากอารยธรรมใหญ่ภายนอกที่ส่งผลต่อพัฒนาการทางสังคมในภูมิภาค แม้ว่างานศึกษาต่างๆ จะได้ชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของกลุ่มคนและวัฒนธรรม รวมทั้งความเชื่อประเพณีแบบดั้งเดิมที่ผู้คนเคยปฏิบัติมาก่อนในท้องถิ่นก็ตาม แต่ทิศทางของคำอธิบายก็มักจะแสดงให้เห็นกระบวนการของการคัดเลือกและรับอิทธิพลของการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากภายนอก นอกจากนี้งานศึกษาทางมานุษยวิทยาในช่วงนี้มีแนวโน้มที่เป็นการศึกษาพื้นที่ในแต่ละส่วนของภูมิภาคเพื่อรับใช้เจ้าอาณานิคม ดังเช่น นักมานุษยวิทยาหลายคนทำการศึกษายาใต้โครงการและหน่วยงานของเจ้าอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น นักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงอย่าง Bronislaw Malinowski, Edmund Leach, Raymond Firth ซึ่งทำงานศึกษาค้นคว้าให้กับเจ้าอาณานิคมอังกฤษ เป็นต้น

นักวิชาการได้ชี้ให้เห็นข้อตระหนักต่อการทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านงานศึกษาทางมานุษยวิทยา โดยให้ข้อสังเกตว่า เราไม่สามารถอธิบายภูมิภาคนี้ภายใต้ภาพรวมหรือแบบแผนวัฒนธรรมหลักชุดใดชุดหนึ่งแทนที่ได้ทั้งภูมิภาค เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่มีความแตกต่างหลากหลายสูงมาก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคน กลุ่มวัฒนธรรมภาษาตระกูลต่างๆ ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ที่มีพัฒนาการและการเปลี่ยนผ่านที่แตกต่างกัน ระบบการเมืองการปกครองที่หลากหลาย ตามเงื่อนไขทางสังคมและสภาพภูมิศาสตร์ทั้งในส่วนภาคพื้นทวีปและภาคพื้นมหาสมุทร (King, Victor T. and Wilder, William D. 2003, 1-2) จนถึงกับกล่าวว่าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่สามารถมีวัฒนธรรมใดที่เป็นวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลครอบงำภูมิภาคได้ทั้งหมด หรือไม่มีวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานมรดกของ

วัฒนธรรมในระดับภูมิภาคร่วมกันได้ทั้งหมด เนื่องจากความแตกต่างและหลากหลายที่มีมากมายในแต่ละท้องถิ่นของภูมิภาคนี้ (Reid, A. 1999, 7-23)

ภายหลังจากสมัยอาณานิคมหรือหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา พบว่ามีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงต่อแนวทางการศึกษาและวิธีการศึกษาภูมิภาคนี้มากขึ้น เกิดการสถาปนาความรู้ว่าด้วย “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ให้กลายเป็นสถาบันวิชาการในฝั่งอเมริกาที่มหาวิทยาลัยเยล ในปี ค.ศ. 1947 และมหาวิทยาลัยคอร์เนล ในปี ค.ศ. 1950 ทำให้เกิดการเปลี่ยนกรอบการมองจากกลุ่มประเทศเจ้าอาณานิคมที่มุ่งศึกษาดินแดนที่อยู่ในพื้นที่ปกครองอาณานิคมของตนเองมาก่อน มาสู่การมองภูมิภาคนี้ในฐานะที่เป็นอาณานิคมศึกษา (Area Studies) หรือภูมิภาคศึกษา (Regional Studies) พร้อมไปกับการนำสาขาวิชาความรู้ด้านต่างๆ มาศึกษาทำความเข้าใจภูมิภาค สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยและการทำงานภาคสนาม สร้างนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางในด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ก่อนหน้านั้นในช่วงทศวรรษ 1940 เริ่มมีนักมานุษยวิทยาอเมริกันที่สนใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น Margaret Mead กับ Gregory Bateson (1942) ในผลงานเรื่อง *Balinese Character: A Photographic Analysis* ที่ลงมาทำงานสนามในกลุ่มวัฒนธรรมหมู่เกาะแปซิฟิกและบาห์ลี Ruth Benedict (1943) มีผลงานศึกษาแบบแผนและวัฒนธรรมสังคมไทย เรื่อง *Thai Culture and Behavior* เห็นได้ว่านักมานุษยวิทยาอเมริกันในช่วงรอยต่อระหว่างอาณานิคมกับหลังอาณานิคมให้ความสนใจสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมระดับชาติ ด้วยแนวคิดบุคลิกภาพและแบบแผนทางวัฒนธรรม (personality and pattern of culture)

งานศึกษาต่างๆ ในระยะต่อมาได้แสดงคำอธิบายความสัมพันธ์เชื่อมโยงพื้นที่กว้างขวางครอบคลุมอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มากขึ้น อีกทั้งแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงกับบริบทโลกมากขึ้นโดยเฉพาะ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากกระแสความเปลี่ยนแปลงของรัฐเอกราชจากเจ้าอาณานิคมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเปลี่ยนแปลงร่วมกับบริบทโลกในยุคสงครามเย็น (Cold War) ที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับผลกระทบโดยตรง ทำให้เห็นประเด็นความสนใจภูมิภาคนี้ที่แตกต่างไปจากสมัยอาณานิคมที่มุ่งเน้นศึกษาสังคมและวัฒนธรรมในแบบดั้งเดิมหรือแบบจารีตประเพณีในภูมิภาค จากความรู้ความสนใจทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี มาสู่ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ภายหลังจากอาณานิคม ซึ่งทำให้เกิดข้อเรียกร้องต่อการศึกษาภูมิภาคนี้ด้วยวิชาทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รวมถึงศาสตร์สาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ฯลฯ มากขึ้น จนนำไปสู่วิธีการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมเปรียบเทียบ และใช้ความรู้แบบสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) เพื่อทำความเข้าใจภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น

ประเด็นและแนวคิดที่ได้รับความนิยมและพัฒนาขึ้นมาจากการทำความเข้าใจภูมิภาคในช่วงนี้คือ การศึกษาความเคลื่อนไหวทางสังคมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง อุดมการณ์ชาตินิยมกับการสร้างชาติใหม่ ซึ่งทำให้มีงานศึกษาที่ต้องทำความเข้าใจพื้นฐานรอยต่อของการเปลี่ยนผ่านทางความคิดและกลไกของกลุ่มคนในโครงสร้างทางสังคมแบบจารีตมาสู่การเปลี่ยนแปลงผ่านการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ เช่น ผลงานของ G. William Skinner นักมานุษยวิทยาอเมริกันในเรื่อง *Chinese Society in Thailand: An Analytical History* (1957) ศึกษาความซับซ้อนของกลไกในสังคมชาวจีนกลุ่มต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม เครือข่ายอำนาจและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย (Skinner, G.W. 1957) ผลงานหลายเรื่องของ Clifford Geertz นักมานุษยวิทยาสำนักการตีความหมาย

วัฒนธรรม เช่น *The Religion of Java* (1960) และ *The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States* (1963) เป็นต้น ได้ศึกษาความคิดและความหมายจากพื้นฐานสังคมจารีตของชาว บาหลี ทั้งในระบบความเชื่อ ศาสนา แบบแผนการผลิตจนสร้างข้ออธิบายเชิงแนวคิดที่ว่าด้วยสำนึกแบบรากเหง้าดั้งเดิม (primordialism) ซึ่งเสนอขึ้นมาจากการศึกษาภาคสนามและรากฐานสังคมประเพณีในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งให้เห็นตรรกะความคิดอันเป็นพื้นฐานต่อการเปลี่ยนผ่านเชิงอุดมการณ์และอัตลักษณ์ที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ มาสู่ความเป็นรัฐชาติ และความสมัยใหม่ของประเทศอินโดนีเซีย (Geertz, C. 1960, 1963, 1965) ได้อย่างลุ่มลึกและน่าสนใจ

ทั้งนี้ สังเกตได้ว่าคำอธิบายสังคมและวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ให้ความสำคัญกับพัฒนาการวัฒนธรรมจากภายในมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่องานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ผ่านมาได้ปรับตัวต่อแนวคิดและคำอธิบายใหม่ๆ ต่อความรู้และความเข้าใจพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคโบราณของภูมิภาคนี้ด้วย ว่ามีความเก่าแก่และมีพัฒนาการทางอารยธรรมจากภายในภูมิภาค ถึงกับมีข้อเสนอทางโบราณคดีว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งเกษตรกรรมยุคต้นของโลก เป็นแหล่งสำริดและแหล่งที่มีการใช้แร่เหล็กที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก (Solheim 1968, 1972, Gorman and Charoenwongsa 1976) ทำให้เกิดบรรยากาศของการถกเถียงอย่างกว้างขวางต่อการทบทวนความคิดในการศึกษาภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะประเด็นพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมจากภายใน นอกเหนือไปจากความคิดที่ว่าด้วยอิทธิพลจากอารยธรรมภายนอกที่เคยครอบงำการศึกษาและความเข้าใจต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีต ซึ่งทำให้เปิดประเด็นสู่การให้ความสำคัญของแนวคิดท้องถิ่นนิยม (localism) ที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณาต่อการทำความเข้าใจภูมิภาคนี้ด้วย

การให้ความสำคัญต่อพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมภายในภูมิภาค ดำเนินควบคู่กันไปกับทัศนะสำคัญประการหนึ่งทางมานุษยวิทยาที่สนใจมุมมองจาก “คนใน” (insider) นอกจากวิธีการทำงานเก็บข้อมูลจากภาคสนามตามแนวทางจารีตของการศึกษามานุษยวิทยาแล้ว การทำความเข้าใจความคิดจากคนในที่มีพื้นฐานของระบบคิดจากวัฒนธรรมประเพณีจารีต ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านต่างๆ และขบวนการต่อสู้เคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะการต่อต้านจากอำนาจภายนอกในสมัยอาณานิคมได้รับการเน้นย้ำมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นจากทัศนะคนในที่เป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นล่างที่แสดงให้เห็นพลังของชาวบ้านหรือกลุ่มคนรากหญ้า เช่น ความพยายามของผู้นำชนชั้นสูงต่อการเผชิญหน้าและโต้ตอบกับระเบียบใหม่จากตะวันตกและการรุกรานของอาณานิคมที่มีผลต่อสังคมสยามในสมัยรัชกาลที่ 3-5 (Wyatt, David K. 1969) คำอธิบายโครงสร้างสังคมที่โยงใยด้วยเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ของสยามตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งส่งผลสืบเนื่องต่อการทำความเข้าใจวัฒนธรรมระบบอุปถัมภ์ต่อระบบกลไกอำนาจที่วางอยู่ในแบบแผนความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลโดยกลุ่มอุปถัมภ์ต่างๆ ที่ยังดำเนินอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างดี ดังปรากฏเป็นข้อเสนอแนวคิดระบบอุปถัมภ์ในการทำความเข้าใจโครงสร้างสังคมไทยจากผลการศึกษาของ Akin Rabibhadana เรื่อง *The Organization of the Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873* (Rabibhadana, Akin 1969) ข้อเสนอแนวคิดเรื่องอำนาจจากการศึกษาสังคมชาวและบาฬีของ Clifford Geertz แสดงให้เห็นตรรกะของอำนาจบารมีของผู้นำจารีตในระบบกษัตริย์ที่มาจากคติความหมายจากระบบความเชื่อและศาสนาในสังคมถูกกำหนดอยู่ในสำนึกและแบบแผนประเพณีพิธีกรรม ทำให้เกิดข้อเสนอแนวคิดนาฏรัฐหรือรัฐนาฏกรรม (Theatre State) ในการมองระบบอำนาจที่มีอยู่ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการแสดงเชิงประเพณี จาก

ผลงานเรื่อง *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali* (1980) และ *King and Charisma: Reflection on the Symbolics of Power* (1983) (Geertz, C. 1980, 1983) ข้อเสนอแนวคิดอำนาจเชิงประเพณีที่อิงกับความศักดิ์สิทธิ์และบุญบารมี ทำให้เกิดลักษณะผู้ปกครองแบบบุญญาธิการ มีผลต่อการสร้างระเบียบแบบแผนทางการเมืองการปกครองในคติจักรวาทิน (Galactic Polity) ภายใต้ร่มพระบรมโพธิสมภาร ตามคำอธิบายของ Stanley J. Tambiah ในงานเรื่อง *World Conqueror & World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background* (1976) ข้อเสนอเชิงทฤษฎีผู้นำแบบกษัตริย์โพธิสัตว์ ในงานเรื่อง *Thailand's Theory of Monarchy: The Vessantara Jataka and the Idea of the Perfect Man* โดย Patrick Jory (2017) ซึ่งยังทิ้งร่องรอยให้เข้าใจที่มาของแนวคิดเรื่องอำนาจในระบบการปกครองของผู้นำ ที่ผูกโยงเข้ากับการยอมรับและการต่อต้านขัดขึ้นต่อระบบอำนาจของคนกลุ่มชั้นต่างๆ ในโครงสร้างสังคม จากพื้นฐานวัฒนธรรมจารีตประเพณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มากขึ้น

มุมมองของ “คนใน” ภูมิภาค จึงไม่เพียงแค่อ่านจากความคิดของกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้น แต่ยังสะท้อนจากความคิดและแบบแผนปฏิบัติของชาวบ้านออกมาด้วย โดยเฉพาะการศึกษาความเคลื่อนไหวของชาวบ้านชนชั้นรากหญ้า หรือชนชั้นล่าง เพื่อต่อต้านอำนาจรัฐจากภายใน ทั้งในความเคลื่อนไหวต่อต้านเจ้าอาณานิคมและต่อต้านผู้ปกครองรัฐสมัยใหม่ การตั้งข้อสังเกตให้เห็นว่าความคิดและอุดมการณ์ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านต่ออำนาจผู้ปกครองที่เหนือกว่าได้มีการนำเอาชุดความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมของตนเข้ามาร่วมสร้างพลังในการขับเคลื่อนอุดมการณ์ของการต่อสู้ เช่น กรณีความเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐด้วยอุดมการณ์พระศรีอารย์ ได้นำความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาช่วยสร้างอำนาจให้กับผู้นำ

ชาวบ้านที่เรียกว่า “ผู้มีบุญ” (Ishii, Yoneo 1975 and Nartsupha, C. 1984) หรือการสร้างผู้นำศักดิ์สิทธิ์ในชาวที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวและรูปแบบการต่อสู้ตามความเชื่อทางศาสนาอิสลามในแบบสงครามศักดิ์สิทธิ์ (Kartodirdjo, Sartono 1973) วัฒนธรรมอำนาจของผู้นำท้องถิ่นในลักษณะนี้ได้รับการยืนยันว่าสะท้อนให้เห็นทัศนะและสำนึกที่มาจากความคิดภายในของชาวบ้าน ผสานกับคติความเชื่อทางศาสนา ซึ่งปรากฏให้เห็นพลังในความเคลื่อนไหวทางสังคมด้านต่างๆ ทั่วภูมิภาค (Turton, Andrew and Tanabe, Shigeru 1984)

อำนาจอันมีที่มาจากวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวได้รับการพัฒนาสู่เครื่องมือทางความคิดที่เรียกว่า อาวุธของผู้อ่อนแอ (weapon of the weak) ดังปรากฏในคำอธิบายของ James C. Scott ในงานเรื่อง *Weapon of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (1985) แสดงให้เห็นถึงพลังการต่อรองในแบบวิถีของชาวบ้านในมลายา และในเรื่อง *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia* (2009) ซึ่งให้เกื้อหนุนวิธีของความพยายามดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดของกลุ่มคนที่ถูกมองว่าด้อยอำนาจและหนีห่างจากการเข้าถึงของอำนาจผู้ปกครองจากรัฐที่มีอิทธิพล โดยเลียงออกไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อันห่างไกลอำนาจรัฐบนอาณาบริเวณพื้นที่สูงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งนักวิชาการเรียกดินแดนพื้นที่สูงปลอดอำนาจรัฐนี้ด้วยคำว่าโซเมีย (Zomia) (Scott, James C. 1985, 2010)

จึงเห็นได้ว่า ทิศทางของการศึกษาภูมิภาคได้แสดงให้เห็นทัศนะที่ทำความเข้าใจพัฒนาการจากภายในโดยการให้ความสำคัญกับท้องถิ่นและคนในมากขึ้น ได้เปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ในภูมิภาคที่เคยถูกมองว่าเป็นผู้ด้อยวัฒนธรรมหรือไร้อำนาจ แต่เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการบูรณาการความรู้จากภายในร่วมกับภายนอก มีอำนาจในการรวมตัวกันใน

ความเคลื่อนไหวทางสังคมแต่ละยุคสมัย มองเห็นการต่อสู้ทางชนชั้นและความสำคัญของชนชั้นล่างที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นอีกแนวทางหนึ่ง que พัฒนามาจากฐานคิดของทฤษฎีและแนวทางการศึกษาทางมานุษยวิทยา ที่ให้ความสำคัญกับผู้คนมากขึ้น มาเป็นกรอบทำความเข้าใจมิติเชิงสังคม และวัฒนธรรมของภูมิภาค

ในสภาวะของโลกปัจจุบันที่มีลักษณะแบบโลกาภิวัตน์และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความเคลื่อนไหวของผู้คนไม่ได้เกิดขึ้นแต่เพียงพื้นที่ในภูมิภาคเท่านั้น คำอธิบายความสัมพันธ์ของภูมิภาคด้วยบทบาทของกลไกเศรษฐกิจและระบบทุนนิยมที่เข้ามาเติบโตในภูมิภาคจากยุคอาณานิคมแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่พอ เช่น เราสามารถทำความเข้าใจว่าแรงงานและอุตสาหกรรมผลิตน้ำตาลในชาวฟิลิปปินส์ เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับระบบการบริโภคน้ำตาลโลกและทุนนิยมโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Knight, G.R. 1982) แต่ภาวะโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เป็นความเคลื่อนไหวที่เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนข้ามพื้นที่ในวงกว้างทั่วโลก ไม่เพียงแต่ผู้คนที่เคลื่อนย้ายไปมาอยู่ตลอดเวลา การไหลเวียนของระบบเศรษฐกิจ การเงิน ทุน ปัจจัยการผลิต สื่อเทคโนโลยี ได้นำพาชีวิตและอุดมการณ์ของผู้คนเคลื่อนไหวข้ามถิ่นฐานที่พวกเขาสังกัดอยู่ เป็นสภาวะที่ไหลเวียนไม่สิ้นสุดและทำให้ชีวิตมนุษย์มีลักษณะที่ไม่ผูกติดกับถิ่นฐานดั้งเดิมมากขึ้น หรือที่เรียกกันว่าทำให้เกิดสภาวะของชีวิตที่เลื่อนไหลไร้ถิ่นฐาน (Appadurai, A. 1990, 1992, 1996)

ลักษณะของโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นวงกว้างทั่วโลกนี้ ทำให้เราต้องสร้างกระบวนการทัศน์ทางการศึกษาชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในภูมิภาคที่ไม่ผูกติดกับพื้นที่แต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องให้ความสำคัญต่อปรากฏการณ์ของการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนถิ่นข้ามถิ่นฐาน ที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและอย่างรวดเร็ว เห็น

มานุษยวิทยาอุษาคเนย์

The Anthropology of Southeast Asia

หนังสือ มานุษยวิทยาอุษาคเนย์ (The Anthropology of Southeast Asia) เล่มนี้เป็นหนังสือภาคภาษาไทยที่พยายามบูรณาการความรู้ทางมานุษยวิทยากับ การศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นที่รับรู้ เข้าใจ อย่างกว้างขวาง มากขึ้น ครอบคลุมพื้นที่ทั้งภาคพื้นทวีปและภาคพื้นสมุทร รวมถึงแสดงประเด็น ทางการศึกษาที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ ชาติพันธุ์ เพศ เมือง และแนวทางการศึกษา ที่เกิดขึ้นใหม่ คือการเคลื่อนย้ายศึกษา การศึกษาข้ามพรมแดน อันทำให้เกิดลักษณะ “มานุษยวิทยาข้ามพรมแดน” ขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทาง ด้านมานุษยวิทยา และสาขาที่เกี่ยวข้องทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ใน ระดับปริญญาตรีและหลังปริญญาตรี ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจต่อ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทั่วถึง

ดร.พิเชฐ สายพันธ์

โปรดดูประวัติผู้เขียนท้ายเล่ม

ISBN 978-616-314-973-2

9 786163 149732

ราคา 220 บาท
หมวดมานุษยวิทยา

<http://thammasatpress.tu.ac.th>